

ETNISK DISKRIMINERING

I BOENDET

IRENE MOLINA

Etnisk diskriminering i boendet

Irene Molina

Institutet för bostads- och urbanforskning, Uppsala universitet

Irene Molina: Etnisk diskriminering i boendet

© Integrationsverket och författaren

ISSN 1652-1662

Ingår som expertbilaga till Rapport Integration 2005
Fler exemplar av denna rapport kan laddas ned som pdf från Integrations-
verkets hemsida, www.integrationsverket.se

Innehållsförteckning

Etnisk diskriminering i boendet.....	1
Förord.....	5
Introduktion.....	7
Den etniskt delade staden eller stadens rasifiering – teoretiska perspektiv.....	8
Segregationen i Sverige.....	8
Det sociorumsliga fältet – vad siffrorna säger.....	9
Upplåtelseformernas roll.....	10
Diskrimineringen fästs politiskt - det politiska fältet.....	14
De ideologiska och diskursiva fälten – diskursernas makt.....	16
Olika typer av diskriminering.....	18
Lagstiftningens framsteg, brister och behov.....	19
Den rapporterade bostadsdiskrimineringen.....	20
Hyresvärdar som huvudaktörer.....	21
Bostadsrättsmarknaden – en täppt ventil?.....	22
Att motverka etnisk diskriminering i boendet.....	26
Slutsatser.....	27
Referenslitteratur.....	29
Statistiska databaser.....	30

Förord

Integrationsverket har i uppdrag av regeringen att vartannat år lämna en rapport om tillståndet och utvecklingen inom olika samhällssektorer när det gäller situationen för invånare med utländsk bakgrund. I *Rapport Integration 2005* analyseras utvecklingen på arbetsmarknaden, inom utbildningsväsendet, barn och ungdomars uppväxtvillkor, folkhälsan samt utvecklingen av det segregerade boendet.

Ett antal forskare har fått i uppdrag av Integrationsverket att bidra med underlag som vi här publicerar som expertbilagor.

Samtliga forskare ansvarar själva för innehållet i sina bidrag och Integrationsverket tar inte ställning till innehållet.

En förteckning över expertbilagorna återfinns på Integrationsverkets hemsida, www.integrationsverket.se, se under publikationer.

Norrköping, mars 2006

Abdullahi Aress
Avdelningschef

Introduktion

Få forskare har studerat diskriminering på bostadsmarknaden i Sverige men massmedia har vid flera tillfällen uppmärksammat frågan. En nyligen framlagd interpellation i riksdagen, och den politiska debatten kring denna är ett annat exempel på att frågan om diskriminering på bostadsmarknaden börjar kännas angelägen för fler och fler aktörer i samhället.¹ Diskrimineringsombudsmannen (DO) Margareta Wadstein har arbetat med frågan om diskriminering på bostadsmarknaden och har då konstaterat att det är ett område som inte uppmärksammas tillräckligt. I sin skrivelse från år 2000 hävdar hon:

Jag kan konstatera att det alltjämt förekommer att personer nekas bostad på grund av ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse. Det är olagligt och strider dessutom mot de, i en rättsstat så grundläggande principerna, om alla människors lika värde och rätten till lika behandling.

Några experter, t.ex. Lappalainen (2002), påpekar att lagskyddet för eventuella offer för diskriminering på bostadsmarknaden visar stora brister. Detta bekräftar DO, som i brist på bättre lagstiftning förberett stödmaterial för medborgare som upplevt sig diskriminerade när de försökt hyra eller köpa en bostad eller i andra boenderelaterade situationer där diskriminering kan förekomma. Den nya lagstiftningen från 2003 svarar något bättre på skyddsbehoven än den från 1997, men det finns fortfarande stora luckor att fylla för att garantera alla medborgare i Sverige ett effektivt skydd mot förekomsten av etnisk diskriminering i boendet. Vidare är den målsättningen måhända omöjlig att uppnå med juridiska medel, givet att en hel del diskriminering sker på ett sådant sätt att den är svår att bevisa inför en domstol. Föreliggande rapport måste läsas som ett explorativt dokument där ämnet presenteras utifrån några av dess många tänkbara dimensioner. Var och en av dessa dimensioner kan sannolikt kräva undersökningar och diagnoser huruvida åtgärder är önskvärda i syfte att motverka och i möjligaste mån undvika etnisk diskriminering på den svenska bostadsmarknaden. Syftet med studien är att ge en lägesbeskrivning och en teoretisk genomgång som möjliggör en vidgad förståelse av förekomsten av etnisk diskriminering i boendet och dess komplexa mekanismer. På det mer pragmatiska planet inkluderas ett avsnitt där förslag till politik och konkreta aktioner presenteras.

¹ Se Interpellation 2003/04:16 om dold diskriminering av Luciano Astudillo (s) till statsrådet Mona Sahlin.

Den etniskt delade staden eller stadens rasifiering – teoretiska perspektiv

Hur kan man svara på frågan varför och på vilka sätt etnisk boendesegregation skapas? Det finns inte enbart ett svar, utan svaren beror i stor utsträckning på vilken förklaringsmodell som väljs. Det vill säga valet av teoretiska perspektiv och fokus bestämmer utrymmet för vad forskaren förmår se och dokumentera. Man kan säga att det funnits två dominerande förklaringar av fenomenet etnisk boendesegregation, nämligen en som begränsar frågan till att handla om klass och inkomster (strukturellt tänkande) och en annan som åberopar »invandrarnas egna val«, en sorts kulturbaserad förklaring. Mot dessa två kan man dock med fördel ställa en tredje, nämligen den modell som blivit känd som stadens rasifiering. Denna modell lämpar sig särskilt bra för att angripa frågan om etnisk diskriminering i boendet eftersom den ger andra än individuella, strukturella eller kulturella faktorer stor betydelse när etnisk boendesegregation skall förklaras. Enligt denna modell är segregation inte ett fenomen som bara blir till eller som endast beror på strukturella aspekter eller kulturbaserade val. Etnisk och »ras«-mässig segregation ses snarare som ett resultat av människors och institutioners samspel, vilket skapar restriktioner för de etniska minoriteternas tillgång till bostadsmarknadens olika delar.

Segregationen i Sverige

Tydliga indikationer på att medborgarna i Sverige behandlas olika på bostadsmarknaden ges av de studier av bostadssegregation som presenterats under det senaste decenniet. Varken inkomster, utbildning eller yrkestillhörighet kan förklara de missgynnade positioner som personer födda i utlandet har på bostadsmarknaden.² I olika europeiska jämförelser har Sverige utmärkt sig genom att visa de högsta frekvenserna av etnisk boendesegregation.³ Det handlar inte nödvändigtvis om ojämlika bostadsförhållanden i termer av boendestandard, även om segregationen givetvis påverkar dessa aspekter. Boendesegregationen ger snarare en indikation på att många personer i Sverige har begränsade möjligheter att röra sig på bostadsmarknaden. Sämre positioner på bostadsmarknaden återverkar även på andra samhällsområden. Samtidigt ger segregationen fördelar för andra grupper, som alltmer tycks visa tendenser till att barrikadera sig i *vita öar*. *Vita öar* eller *vita reservat* är eufemismer som ibland används för att beteckna områden där utländsk bakgrund inte är representerad i någon särskilt omfattande utsträckning, dvs. där den etniska blandningen inte skett. Det som

² Den kulturgeografiska forskargruppen vid Uppsala universitet har ägnat mycket kraft åt studier av relationen mellan segregationsmönster och etnicitet i Sverige. Gruppen har (bland andra kulturgeograferna Roger Andersson och Irene Molina) producerat en rad arbeten som tyder på att segregation är en komplicerad problematik som innehåller en viktig men fortfarande föga utforskad komponent av etnisk och rasmässig diskriminering.

³ Enligt OECD rapporten från 1998, »Integrating distressed urban areas«, ligger Sverige i toppen när det gäller etniskt segregerade mönster för boendet.

menas är att man i de starkt segregerade svenska städerna kan köpa sig fri från oönskade grannar. Med mindre starka positioner på bostadsmarknaden minskar också möjligheten att välja och röra sig fritt på marknaden. Svaga positioner på bostadsmarknaden kan sägas bero både på strukturella och institutionella faktorer. Invandrade personer har oftast lägre inkomster än sverigefödda och liten eller obefintlig förmögenhet i form av arv och ackumulerat kapital. De har dessutom svårigheter att få bostadslån, och en utsatthet inför eventuell diskriminering från olika bostadsmarknadsaktörers sida. I min tidigare forskning har jag försökt hitta integrerade förklaringar till varför etnisk segregation uppstår och ser ut som den gör i de svenska städerna. I dess studier har den modell som har visat sig svara på kraven på mångdimensionalitet och dynamik varit stadens rasifiering. I denna modell har de aktörer, processer och mekanismer som är inblandade i den svenska etniska bostadssegregationen organiserats i fyra analytiska fält. Inom och i relationen mellan dessa fält kan man även finna viktiga förklaringar till segregationen och diskriminering i boendet. Dessa fält är det *sociorumsliga*, det *politiska*, det *diskursiva* och det *ideologiska*.

Det sociorumsliga fältet – vad siffrorna säger

Det första, det sociorumsliga, är det fält där det mesta kan observeras, mätas och beskrivas. Det är förmodligen därför de flesta studierna finns inom detta fält. Från studier av det sociorumsliga fältet vet vi till exempel att personer med utländsk bakgrund koncentreras till den allmännyttiga hyresmarknaden och att en avsevärd del av invånarna med utomeuropeisk bakgrund koncentreras till miljonprogramområden, oftast lokaliserade i städernas utkanter. Analysen av hur segregationen sociorumsligt ter sig i Sverige, har genom åren visat att det finns en avgörande komponent i svensk bostadsmarknad som relaterar till segregation på ett direkt och omedelbart sätt. Den har dock inte uppmärksammats tillräckligt i den mer traditionella socialekologiska segregationsforskningen. Denna komponent är strukturen av upplåtelseformer baserad på hyresrätter, bostadsrätter och äganderätter.

Upplåtelseformernas roll

Den första nivån i bostadssegregationen kan direkt kopplas till strukturen på bostadsmarknaden. Den svenska modellen från efterkrigstiden baseras på de tre grundläggande upplåtelseformerna hyresrätt, bostadsrätt och äganderätt. Den nationella bostadspolitiken och lokal planering har medverkat till att rumsligt separera bostäder med olika upplåtelseform från varandra, men dessa tre former är inte bara skilda i rummet utan representeras också av olika typer av byggnader – hustyper. Hyresrättesområdena domineras av flerbostadshus och äganderätter av småhus, medan bostadsrätter kan uppvisa en större variation av hustyper.

Tabell 1 Boendeform efter födelseland i Sverige 2001

	Sverige	%	Utrikes födda	%	Total
Småhusenhet - fysisk person	4323559	55,01	276853	27,09	4600412
Småhusenhet - bostadsrättsförening	202673	2,58	21382	2,09	224055
Småhusenhet - övriga	223698	2,85	24142	2,36	247840
Hyreshusenhet - svenskt AB	555495	7,07	130955	12,82	686450
Hyreshusenhet - bostadsrättsförening	937922	11,93	146843	14,37	1084765
Hyreshusenhet - kommunalt bostadsföretag	999583	12,72	330593	32,35	1330176
Hyreshusenhet - övriga	556030	7,07	84086	8,23	640116
Övrig taxeringsenhet	60648	0,77	6985	0,68	67633
Total	7859608	100,00	1021839	100,00	8881447
Äganderätter alternativt bostadsrätter i småhus		60,4		31,5	
Hyresrätter		38,8		67,8	

Källa: Integrationsverkets databas STATIV

Om man uppmärksammar de tre första kategorierna (äganderätter och bostadsrätter i småhus) visar det sig att utlandsfödda respektive sverigefödda har en starkt avvikande representation i dessa. Medan 60,4 procent av de sverigefödda innehar en äganderätt alternativt bostadsrätt i småhus är det endast 31,5 procent av de utlandsfödda som har det. Drygt två tredjedelar av de utlandsfödda bodde år 2001 i hyresrätt, att jämföra med 38,8 procent för de sverigefödda.

I avhandlingen *Stadens rasifiering* (Molina 1997) analyseras bostadsmarknaden och den etniska segregationen i Uppsala i början av 1990-talet. Efter en statistisk analys av en rad variabler, från befolkningens socioekonomiska, demografiska och etniska struktur till bostadsmarknadstruktur i termer av upplåtelseformer, byggnadsår m.m., dras slutsatsen att det finns en hierarkisk uppdelning av den lokala bostadsmarknaden som kan sammanfattas i hur bostadsförhållandena ser ut för personer födda i en rad utomeuropeiska länder. Det var möjligt att klart urskilja s.k. »icke-europeiska

mönster«. Parallellt skiljer sig dessa mönster från de som kännetecknar en rad andra länder, i sammanhanget kallade länder med »europeiska mönster«. Analysen mynnade ut i slutsatsen att det pågår en process där bostadsmarknaden delas upp efter rasmässiga markörer, en process av rasifiering av staden. I analysen av statistiken för upplåtelseformer i de tre storstadsregionerna från databasen STATIV för året 2001, har en uppdelning efter världsregioner bearbetats. Resultaten visar att de mönster som gällde för Uppsala 1991 i stora drag gäller även för Stockholms, Göteborgs och Malmös arbetsmarknadsregioner elva år senare.

Tabell 2 Upplåtelseformer efter födelseland i Stockholm, 2001

Region	Äganderätter	% äganderätter	Bostadsrätter	% bostadsrätter	Hyresrätter	% hyresrätter	Total
Nordafrika	12	11,88	6	5,94	81	80,20	101
Västra Asien	138	9,31	138	9,31	1169	78,83	1483
Afrika söder om Sahara	23	12,99	14	7,91	134	75,71	177
Centralamerika	3	23,08	1	7,69	9	69,23	13
Sydamerika	75	16,23	68	14,72	314	67,97	462
Europa utom EU	264	20,53	223	17,34	771	59,95	1286
Nordamerika	32	22,38	26	18,18	83	58,04	143
Östra Asien	108	26,28	73	17,76	218	53,04	411
Oceanien	7	38,89	2	11,11	8	44,44	18
EU-länder	14 037	42,05	5862	17,56	12 559	37,62	33 385
Total Stockholm	14 699	39,22	6413	17,11	15 346	40,95	37 479

Källa: Egen bearbetning från STATIV 2001

Tabell 3 Upplåtelseformer efter födelseland i Göteborg 2001

Region	Äganderätter	% Äganderätter	Bostadsrätter	% Bostadsrätter	Hyresrätter	% Hyresrätter	Total
Afrika söder om Sahara	338	4,90%	457	6,63%	5926	85,98%	6892
Nordafrika	119	9,30%	128	10,01%	1015	79,36%	1279
Västra Asien	2387	9,01%	2628	9,92%	20882	78,86%	26481
Centralamerika	29	20,86%	17	12,23%	90	64,75%	139
Sydamerika	1273	22,40%	721	12,68%	3550	62,46%	5684
Europa utom EU	9204	22,28%	6610	16,00%	24479	59,25%	41317
Östra Asien	2588	28,13%	1284	13,96%	5077	55,19%	9199
Oceanien	149	35,39%	62	14,73%	196	46,56%	421
Nordamerika	1050	38,29%	375	13,68%	1189	43,36%	2742
EU-länder	408235	50,30%	112491	13,86%	261194	32,18%	811574
Total Göteborg	425372	46,96%	124773	13,78%	323598	35,73%	905728

Källa: Egen bearbetning från STATIV 2001

Tabell 4 Upplåtelseformer efter födelseregion i Malmö 2001

Region	Äganderätter	% Äganderätter	Bostadsrätter	% Bostadsrätter	Hyresrätter	% Hyresrätter	Total
Afrika söder om Sahara	177	5,82%	288	9,47%	2535	83,36%	3041
Västra Asien	1214	6,71%	1957	10,82%	14657	81,05%	18085
Nordafrika	81	9,62%	148	17,58%	599	71,14%	842
Centralamerika	13	16,67%	11	14,10%	52	66,67%	78
Europa utom EU	7555	17,91%	10029	23,78%	23804	56,44%	42179
Sydamerika	769	18,07%	1052	24,72%	2361	55,47%	4256
Östra Asien	1534	24,96%	1438	23,40%	3035	49,38%	6146
Nordamerika	607	30,89%	389	19,80%	925	47,07%	1965
Oceanien	99	33,33%	58	19,53%	135	45,45%	297
EU-länder	268463	47,78%	116768	20,78%	156408	27,84%	561815
Total Malmö	280512	43,92%	132138	20,69%	204511	32,02%	638704

Källa: Egen bearbetning från STATIV 2001

Rangordningen är organiserad efter fallande representation på hyresrättsmarknaden i alla tre tabellerna. Denna gradering överensstämmer också med vad som observerats i diverse statistiska analyser under de senaste åren och kan benämnas boendets etniska hierarki. De etniskt hierarkiska skalor som här åskådliggörs för de tre storstäderna varierar i ringa grad sinsemellan. Tendensen är klar att det är Afrika, särskilt Afrika söder om Sahara och Västra Asien med Iran i spetsen, som konkurrerar om den starkaste representationen på hyresrättsmarknaden. En konsekvens är att medborgare födda i dessa delar av världen har en svag eller mycket svag representation i både äganderätts- och bostadsrättssegmenten. Det omvända gäller som väntat för EU/EES-länderna, särskilt de nordeuropeiska länderna. Där är representationen på hyresmarknaden låg, jämfört med deras andel av befolkningen, och mycket låg jämfört med personer från de länder som befinner sig högst upp i den etniskt hierarkiska skalan (dvs. i praktiken längst ned i bostadsmarknadens hierarki). Situationen för storstäderna år 2001 är i princip densamma som identifierades i uppsalastudien elva år tidigare. Tendenserna har till och med accentuerats genom åren, en utveckling som har påpekats av andra studier under perioden.⁴

Forskningen har klarlagt att inkomster, utbildning och vistelsetid i Sverige spelar en viss roll för hur dessa mönster utformas. En annan säker slutsats är att dessa faktorer inte verkar oberoende av den etniska hierarkin. Den etniska hierarkin antyder att föreställningar om människors fysiologiska drag eller etniska bakgrund – rasföreställningar – i hög grad styr människornas positioner på bostadsmarknaden. Därför är det viktigt att man inom forskningen och politiken börjar förflytta sig från den beskrivande nivån till de andra tre analytiska och förklarande fälten. Beslut som berör var varje människa kan bo, oavsett resurser och preferenser, fattas hela tiden. Många av dessa beslut fattas under påverkan av de nämnda rasföreställningarna. För att kunna förstå genom vilka mekanismer etnisk diskriminering förekommer och återskapas på bostadsmarknaden, behövs det studier som vågar gå ett steg längre och som problematiserar samhällsinstitutio-

⁴ Se t.ex. Andersson, R., 2002, Boendesegregation och etniska hierarkier. I: Inge-Mar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red) Det slutna folkhemmet - om etniska klyftor och blågul självbild, s. 94-114. Agoras årsbok 2002. Stockholm: Agora.

nernas och diverse aktörers ansvar för att diskriminering kan förekomma.

I den internationella forskningslitteraturen kallar man de aktörer på bostadsmarknaden som utövar etnisk diskriminering för spärrvakter (*gatekeepers*). I Sverige saknas det kunskap om vilka dessa spärrvakter är och vilken roll de spelar. Det finns dock tecken på att bostadsförmedlare, fastighetsmäklare, bostadsrättsföreningar och även privatpersoner utövar etnisk diskriminering i sin vardag. Detta bekräftas av den analys av inkomna ärenden hos DO som gäller boende och som presenteras nedan. Det tanke-system som döljer sig bakom dessa diskriminerande handlingar är den så kallade vardagsrasismen. Samtidigt sker diskrimineringen ofta inom institutionella ramar. Strukturell, institutionell och vardagsrasism samspelar sannolikt ofta i de situationer där etnisk diskriminering uppstår. De intrikata sätt på vilka dessa olika nivåer av rasistisk utövning samverkar när rasifierade mönster för boendet skapas, är mycket svåra att blottlägga och särskilja, men den framtida forskningen måste mer systematiskt än hittills ge sig i kast med just detta uppdrag. Ett fält där dessa mekanismer interagerar, även om de inte alltid syns så tydligt, är politiken och särskilt bostadspolitiken.

Diskrimineringen fästs politiskt – det politiska fältet

Politiken har direkta effekter på samhällsutvecklingen. Paradoxalt nog är det få studier av etnisk boendesegregation som tar hänsyn till detta. Den bostadspolitiska modell som började ta form i Sverige under efterkrigstiden har i alla avseenden haft ett stort inflytande på segregationens utveckling. Denna väl sammanhängande och starkt reglerade bostadspolitik har inneburit att goda bostadsförhållanden har skapats för den absoluta majoriteten av människor i Sverige. Efterkrigstidens bostadspolitik tog itu med långvariga missförhållanden som rådde i städerna. Hemlöshet, bostadsbrist, låg standard på lägenheterna och höga nivåer av trångboddhet var vanliga fram till 1960-talet. De bostadspolitiska svaren på dessa missförhållanden måste ses som en av de viktigaste politiska pusselbitarna – om än kanske inte den viktigaste – i det svenska modernitetsprojektet. Den allmänna tillgången till en bostad, hög bostadsstandard och hela den regleringsapparat som fram till början av 1990-talet garanterade de allra flesta medborgarna att med egna medel, eller med hjälp av statliga transfereringar, finansiera sin bostad, har placerat de svenska bostadsförhållandena på en framstående plats internationellt. Denna höga standard innebär dock inte jämlika förhållanden, särskilt inte när det gäller var i staden man kan bo. Segregationen i boendet, både den socioekonomiska och den etniska, har varit ett bestående drag i den praktiska bostadspolitiken under hela efterkrigstiden.

Fastän ett av bostadspolitikens viktigaste mål har varit att garantera alla sociala gruppers tillgång till hyggliga bostäder, har en systematisk fördjupning av boendesegregationsprocesser ägt rum. Trots detta har bostadssegregation knappast uttalats som något eftersträvansvärt och frågan »Vad det är som har gått snett?« diskuteras ofta i bostadspolitiska sammanhang. Det kan låta som en paradox att ett viktigt mål i efterkrigstidens bostadspolitik, särskilt från och med 1970-talet, har varit just att motverka boendesegregationen.⁵ Detta måste analyseras med fokus på de underliggande premisserna, t.ex. vilka planeringsideologier, som präglat interventionen i stadens

⁵ I slutbetänkandet av boende- och bostadsfinansieringsutredningarna från 1975, finns det för första gången i bostadspolitikens historia ett eget avsnitt rörande bostadssegregation. Målsättningen är att blanda olika befolkningsgrupper i bostadsområdena och därmed uppnå en allsidig social sammansättning: »Direktiven till boendeutredningen innehåller uppdrag till utredningen att uppmärksamma frågan om befolkningsammansättningen i bostadsområdena. Utgångspunkten bör därvid vara en strävan mot allsidig hushållssammansättning som ett medel att nå sociala mål, dvs. samverkan och kontakt mellan människor från olika befolkningsgrupper. Vidare pekar direktiven på att en sådan hushållssammansättning bidrar till ett jämnare resursutnyttjande«. (SOU 1975:51, s 115). Målet att uppnå ett socialt blandat boende backas upp av positiva värderingar om att en större interaktion skall nås mellan tidigare segregerade grupper. Ett karaktäriserande särdrag i den moderna svenska bostadspolitiken jämfört med andra länder i västvärlden är att den innehåller både ett jämlikhetsmål och ett integrationsmål. (Lindberg & Lindén 1989). Dock var argumentationen bakom målsättningen inte helt entydig och längre fram i samma dokument kan man läsa:

»Grannskapet och bostadsområdet bildar barnets sociala verkligheter. Vad händer om barnet då tillhör en minoritet i ett integrerat bostadsområde? Det känner sig 'annorlunda' och känslan av olikhet kan ge upphov till självtvivel och osäkerhet.« (SOU 1975:51, s 128).

sociala struktur. Om planeringen skett utifrån ett under- eller ett uppifrån-perspektiv förefaller också vara en viktig aspekt. Folkhemmets sociala ingenjörsskap kan sägas ha haft sina tveksamma sidor när det gäller de mönster av segregation som efterkrigstidens bostadspolitik resulterade i.⁶ Boendesegregation kan – trots de uttalade politiska målen om att motverka denna – idag sägas vara ett konsekvent resultat av en uppsättning mekanismer på olika nivåer där bostadspolitikens spelat en avgörande roll. Det är en bostadspolitik som haft framgång i att jämna ut tillgången på bostäder och som uppnått en hög allmän bostadsstandard. Men mindre framgångsrik har samma politik visat sig vara när det gäller att uppnå en jämnare fördelning av befolkning i olika bostadsområden. Det finns en hierarkisering i de faktiska möjligheter som medborgarna har att välja boende och i friheten att röra sig på bostadsmarknaden. På detta sätt skulle man kunna säga att boendesegregation är en folkhemsparadox. När det gäller den etniska varianten kan man konstatera att en koncentration av personer med utländsk bakgrund till vissa områden ändå varit ett tämligen förutsägbart resultat, eftersom många familjer som kommit från utlandet till Sverige systematiskt hänvisats till vissa bestämda bostadsområden. Argumentet att det inte funnits andra bostadsområden att erbjuda dessa familjer måste ses som en sanning med modifikation. Politiker och myndigheter har passivt accepterat marknadens villkor utan att mera kreativt använda sig av de politiska instrument som skulle kunna möjliggöra en annan fördelning av bostäder mellan medborgarna. Det har med andra ord saknats en mer offensiv bostadspolitisk strategi, som kunde ha bidragit till att öppna »svenska« områden för invandrare.

Politiken har spelat en viktig roll i rasifierade marginaliseringsprocesser i samhället. Varenda bostadsforskare skulle idag hålla med om att boendet är mycket mer än tak över huvudet. Det är många resurser som följer med boendet. Därför måste den ojämna fördelningen av denna resurs och den ökande segregationen betraktas som hela samhällets problem. I Sverige finns det fortfarande en tendens att betrakta denna problematik som specifik för – ja, till och med orsakad av – de invandrade medborgarna. Det faktum att man i Sverige numera ofta refererar till bostadssegregation som ett »invandrarproblem« är i detta sammanhang tämligen suggestivt. På samma sätt är i den allmänna debatten »segregerade områden« de bostadsområden som har låg status och där invandrarna finns överrepresenterade. Denna debatt förbiser existensen av andra minst lika segregerade bostadsområden där till exempel höginkomsttagare är överrepresenterade eller där personer med utländsk, och särskilt utomeuropeisk bakgrund, är närmast obefintligt representerade. Segregationen – sedd som en separation i rummet – skapas mer aktivt av de privilegierade snarare än av de missgynnade, eftersom de förstnämnda kan köpa sig fria från oönskade grannar. För att gå vidare i förståelsen av den delade staden är det därför ett viktigt steg att skifta fokus från frågan »Vad hos 'invandrarna' skapar segregation?« till »Vilka mekanismer håller delar av bostadsmarknaden – de vita områdena – stängda för en del av befolkningen?«. Det finns olika sätt att markera gränser i rummet utan att bygga upp murar eller sätta stängsel runt hus eller områden. Dessa markeringar kan sägas fungera som symboliska gränser som förstärker en Vi-De-uppdelning av bostadsmarknaden. Även om fenomenet »gated communities« är ytterst ovanligt i svenskt bostadsmarknadssammanhang, finns ett subtilt system av uppdelning och differentie-

⁶ Se kapitel tre i Molina 1997.

ring i rummet i de svenska städerna. Den första nivån av rumslig separation i de svenska städerna är – paradoxallt nog – skapad just av efterkrigstidens bostadspolitik som gett upphov till den fysiska separationen av de tre dominerande upplåtelseformerna hyresrätt, bostadsrätt och äganderätt. Men det är inte bara politiken som förklarar denna rumsliga uppdelning utan även mentala kartor över stadsrummet. Föreställningar om stadens olika platser bär starka segregeringse mekanismer. Bakom dessa mekanismer finns det något slags kollektiv diskriminering som verkar genom en stigmatisering av hela bostadsområden och dess invånare.

De ideologiska och diskursiva fälten – diskursernas makt

Förutom att politikernas och andra aktörers handlande kan färgas av rasföreställningar, är massmedierna viktiga aktörer i produktionen och reproduktionen av etnisk boendesegregation. Medias roll har primärt varit att legitimera ideologiproduktionen, t.ex. genom att naturalisera segregationen och att beskriva områden där många invandrare bor på ett nedsättande och problemfokuserande sätt. Stereotypa beskrivningar av utpekade bostadsområden är en del av problemet. I rapporten *Miljonprogram och media – föreställningar om människor och förorter* (Ericsson, Molina & Ristilampi, 2002) visas att en kontinuerlig process av stigmatisering av miljonprogramförorter i Sverige har skett sedan deras tillblivelse under 1960-talet. Områdena var redan från början behandlade av massmedierna som problem. I början betraktades alla de som hade flyttat in och som skulle bo i miljonprogramförorter som offer för dessa otrivsamma miljöer. Men under senare tid har kulturrasismen lyst igenom i de texter och bilder som granskats. Områdena skildras som kulturellt annorlunda. Ibland är skillnaderna så stora mellan den svenska kulturen och dessa andra, exotiska och avvikande kulturer att gapet blir för stort för att kunna överbryggas. Denna besatthet att framhäva kulturella skillnader i syfte att placera den Andre i en underordnad position kännetecknar kulturrasismen.

Under senare delen av 1980-talet och början av 1990-talet ändras offerbilden och det blir bara »svenskarna« i områdena som anses vara offer för miljön. Ett nytt inslag, som troligen följt med stigmatiseringen av dessa områden som »invandrartäta« kan märkas, nämligen en sexualisering och rasifiering av platserna. Hotet blir en del av stigmatiseringen av områdena. Med utgångspunkt från ett våldtäktsfall som för ett par år sedan inträffade i stadsdelen Rissne, påpekas i rapporten att vissa massmedier fäst ett inslag av farlig sexualitet både på »invandrarkillar« i allmänhet och på deras bostadsområde i Järvafältets närhet. Platser kan på så sätt rasifieras och sexualiseras (Jfr. Johansson & Molina, 2001). Det skapas en kollektiv diskriminering genom denna stigmatiserande representation.

Massmediernas stigmatisering har haft en förödande effekt när det gäller att förstärka en mental segregation. Vi bär på bilder av staden som inte har så mycket med våra direkta erfarenheter av dess olika platser att göra. Många platser har andra representatörer åt oss och dessa bilder bildar vad man kan kalla en föreställd geografi, en karta som består av på förhand definierade platser. Denna mentala segregation har i sin tur, genom olika handlingar inbegripna i vardagsrasistisk praxis, konsekvenser för den materiella segregationen för många människor och platser i de svenska städerna.

I sin studie om fittjabornas upplevelser av massmediestigmatisering vi-

sar Oscar Pripp (2002) att det finns en medvetenhet bland befolkningen att de varit och är utnyttjade av massmedier som syndabockar för en rad missförhållanden i samhället. Trots att missförhållanden finns överallt, blir de som representanter för förorten geografiskt begränsade till vissa bestämda platser. Separation och social polarisering i stadsrummet förstärks genom stigmatiseringen. Men samtidigt genereras motstånd och mobilisering. Människors beslut att flytta eller stanna, känslan för det egna och andras område, ryktesspridningen etc. påverkas av och påverkar såväl levnadsvillkor och behov som förväntningar och idéer kring stadens olika platser. Genom att uttala sig om dessa bostadsområden i olika sammanhang och tillskriva dem positiva respektive negativa egenskaper skapas det en föreställd geografi av städerna och dess olika platser. I denna föreställda geografi stigmatiseras vissa områden och blir syndabockar för de sociala problemen som samhället och dess institutioner inte förmår att hantera. Befolkningen i dessa förorter måste betala priset för att bo i stigmatiserade områden genom att bära bördan av en rad reflexmässiga föreställningar kopplade till platserna. Dessa effekter kan sträcka sig in på arbetsmarknaden och minska möjligheten att få ett arbete om man råkar bo på fel adress. Bostadsorten kan uppfattas som ett minus i meritlistan.

Det är precis dessa föreställningar – närvarande i politiken, i bostadsmarknadsaktörernas handlande och i vitt spridda symboliska representationer – som öppnar utrymme för etnisk diskriminering och rasdiskriminering. Betydelsen av vardagsrasism och den institutionella rasismen har särskilt framhållits. Det är två former som utövas av människor i olika situationer men båda typerna har konsekvenser för bostadsmarknaden. Dominerande ideologier, som uppsättningar av idéer om samhället och människorna, styr på mer eller mindre explicit sätt våra värderingar och handlingar. Så har det varit med rasismen i flera hundra år. Rasismen har enligt flera författare fler grunder än bara den biologiska, med vilken den oftast associeras. Men det finns två andra former som blivit aktuella under 1900-talet, nämligen den religiösa rasismen och kulturrasismen. Resonemanget kring dessa former av rasism är att det i grund och botten handlar om samma strävan efter att legitimera maktförhållandena av överordning och underordning som i den biologiska rasismen. Enda skillnaden är att föreställningarna om människors olikhet uttrycks i termer av olika kulturer och religioner. I denna logik målas vissa kulturer – underförstådda som människors nationella eller etniska tillhörighet – upp som bättre eller sämre, som mer eller mindre utvecklade, etc. Religioner hierarkiseras på samma sätt som varande mer eller mindre ortodoxa, fundamentalistiska, farliga etc. Ett exempel på hur denna hierarkiska värderanking fungerar i rasistiska termer är fenomenet *islamofobi*, dvs. stigmatisering av islam som en farlig och för västerlandet hotande religion och kultur. Islam har på det sättet demoniserats. Dessa obearbetade föreställningar tränger in i det undermedvetna, och bildar – med Paul Gilroy – en kolonial känslomässig tankestruktur. Detta är en central idé för att förstå vardagsrasismens logik. Om Peter tror att muslimer är farliga eftersom representationen av muslimer som just farliga dominerar den offentliga debatten, varför skulle han vilja ha en muslimsk familj som granne? Vid ett sådant beslut på det privatpersonliga planet väger vardagsrasismen tungt och Peter kommer troligen att yrka på att styrelsen i hans bostadsrättsförening nekar den muslimska familjen tillträde till föreningen. Att denna etniskt diskriminerande handling är institutionellt möjlig har både med vardags- och institutionell rasism att göra. Båda förhållandena måste dock i sin tur förläggas till det övergripande ideologiska planet.

Rasismen är fortfarande en i västerländska samhällen dominerande ideologi och det återstår mycket arbete på olika plan för att göra upp med den. Den första fasen i ett sådant arbete måste sannolikt bestå i att en insikt väcks om att det faktiskt förekommer diskriminering i vanliga människors närmaste omgivning.

Olika typer av diskriminering

Diskriminering har definierats och diskuterats i olika sammanhang, dock oftast i relation till arbetsmarknaden. En sammanfattning av den svenska forskning som under de senaste åren berört diskriminering gjordes nyligen av de los Reyes och Wingborg (2002). I denna rapport definieras diskriminering som »en grundläggande mekanism i en maktstruktur som skapar underordning genom att systematiskt markera och vidmakthålla olikheter mellan människor«. En påtaglig fördel med en sådan definition är att diskriminering ses som en process som inte kan särskiljas från vare sig det ideologiska eller det diskursiva fältet. Betraktad på detta sätt blir diskriminering också hela samhällets problem. Dess lösning kräver att problemet tacklas på alla nivåer i samhället (de los Reyes & Wingborg 2002, s. 11).

Enligt lagens definition av etnisk diskriminering (se faktarutan) finns det både *direkt* och *indirekt diskriminering*, samt *trakasserier* och *instruktioner att diskriminera*. Alla dessa former blir sanktionerade med den nya lagen.

1. direkt diskriminering: att en enskild person missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation, om missgynnandet har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder,

2. indirekt diskriminering: att en enskild person missgynnas genom tillämpning av bestämmelser, kriterier eller förfaringssätt som framstår som neutrala men som i praktiken särskilt missgynnar personer med viss etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller visst funktionshinder, såvida inte bestämmelserna, kriterierna eller förfaringssätten kan motiveras av berättigade mål och medlen är lämpliga och nödvändiga för att uppnå målet,

3. trakasserier: ett uppträdande som kränker en persons värdighet och som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder,

4. instruktioner att diskriminera: order eller instruktioner att diskriminera en person enligt 1-3 som lämnas åt någon som står i lydnads- eller beroendeförhållande till den som lämnar ordern eller instruktionen eller som gentemot denna åtagit sig att fullgöra ett uppdrag.

Ur lag (2003:307) om förbud mot diskriminering

Lagstiftningens framsteg, brister och behov

Den nya lagen (2003:307 om förbud mot diskriminering) innebär en förbättring jämfört med den förra i frågan om skydd mot etnisk diskriminering i boendet, vilket dittills inte varit föremål för lagstiftning. Dock förefaller även det nya juridiska instrumentet otillräckligt för att synliggöra och täcka alla de situationer på bostadsmarknaden där etniskt diskriminerande handlingar kan förekomma. Det enda textstycke där bostadsmarknaden explicit nämns är paragrafen under rubriken *Varor, tjänster och bostäder*

9 § Diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder är förbjuden vid yrkesmässigt tillhandahållande av varor, tjänster eller bostäder

Enligt DO bör lagstiftningen ses över vad gäller flera av de områden som idag inte ges tillräckligt skydd för.

En av regeringen tillsatt utredare ska studera frågan om förbudet mot att diskriminera vid tillhandahållande av varor, tjänster och bostäder också ska gälla privatpersoner. Idag kan du få betala skadestånd om du slår sönder en fönsterruta. Men inte om du vägrar att sälja din bostadsrätt till en CP-skadad man, eller paret där mannen har turkiskt ursprung. (DO:s hemsida, september 2003)

Den korta genomgången av de registrerade diskrimineringsärendena och anmälningarna hos DO (se nedan) visar just på en stor komplexitet i att formulera en lagstiftning som kan vara effektiv mot etnisk diskriminering. Den etniska diskrimineringen på arbetsmarknaden motverkas med juridiska medel redan idag i de flesta europeiska länder. I Sverige har den lagstiftning som avser arbetsmarknaden förbättrats avsevärt under de senaste åren, men ännu kan man inte säga att det finns garantier för att de fall av etnisk diskriminering som anmäls kommer att resultera i fällande domar. Även om lagstiftningen är viktig och kan användas effektivt beror dess optimala tillämpning på andra faktorer, kopplade till villkoren för den institutionella och vardagsrasismen. Några aspekter som kan försvåra en bra användning av lagstiftningen är vilken specialkompetens domare, åklagare och försvarsadvokater har, samt vilken etnisk representation som finns inom rättväsendet.

Den rapporterade bostadsdiskrimineringen

Diskrimineringsombudsmannens anmälningregister påbörjades 1992 och det märks över tiden en ökning av anmälda fall, men framför allt en tydligare koppling till diskriminering och rasism i rubriceringen av anmälningarna. En större allmän medvetenhet om att etnisk diskriminering är ett aktuellt problem i Sverige, en öppnare debatt ute i samhället, men kanske även ett hårdare klimat med oftare förekommande diskriminering, kan ligga bakom denna utveckling. Administrationsskiftet hos DO från den förra DO, Frank Orton, till nuvarande Margareta Wadstein, kan också ha spelat roll för en mer offensiv attityd från myndighetens sida.⁷ I den korta analysen som gjordes för föreliggande rapport observerades att när det gäller den geografiska spridningen av anmälningarna är det klart att storstäderna och särskilt Stockholm dominerar bilden, men samtidigt kan det sägas att anmälningarna kommer från i princip hela landet.⁸

Det finns en rad begränsningar som är förenade med detta datamaterial. En viktig sådan begränsning är det faktum att detta inte är ett heltäckande register. Man kan utan tvivel utgå från att det finns ett stort mörkertal bestående av alla fall som aldrig kommer upp till ytan i form av en anmälan. Inte desto mindre erbjuder DO:s material en stor potential för att göra mer kompletta analyser av hur bostadsdiskrimineringen ter sig i Sverige. Materialet kan kompletteras med intervjuer och annan dokumentation och generera relevanta forskningsresultat.

⁷ Vid intervju med Frank Orton 1994 uttryckte han flera gånger att diskriminering var ett sällsynt förekommande fenomen och att det oftast handlade om missförstånd snarare än faktisk etnisk diskriminering. Han sade sig se sin roll som DO som en konfliktmedlare i stället för en garant för att diskriminering avslöjades och motarbetades. Den senare administrationen, under ledningen av Margareta Wadstein, har uppenbarligen varit mer aktiv i att driva anmälningar, bidra till att förbättra lagstiftningen samt rådgöra vid och informera om antidiskrimineringsarbetet.

⁸ Det bör påpekas att DO:s sammanfattning inte alla gånger innehåller uppgifter om på vilken ort anmälan gjorts. En djupare genomgång av ärendena borde dock göra möjlig att kartlägga den geografiska spridningen av anmälningarna.

Tabell 5 Anmälda fall av etnisk diskriminering i boendet enligt DO

År	Antal inkomna anmälningar
2003 (jan-okt)	46
2002	42
2001	41
2000	30
1999	21
1998	36
1997	15
1996	18
Total perioden	249

Källa: DO:s hemsida, oktober 2003

Hyresvärdar som huvudaktörer

De inkomna ärendena, införda med diarienummer hos DO, under samma period, är dock flera än vad som framgår av tabell 5. Totalt har 331 ärenden registrerats. En preliminär sortering av dessa med avsikt att identifiera aktörer och typer av diskriminerande handlingar, ger följande utfall (tabell 6).

Tabell 6 Inkomna ärenden till DO 1992–2003 sorterade efter »diskriminerande aktörer«

Diskriminerande aktör	Antal ärenden	%
Hyresvärdar (kommunala och privata)	172	52,0
Bostadsrättsföreningar	42	12,7
Kommunen (bostadsförmedlingar m.m.; ej kommunala bostadsbolag)	24	7,3
Bostadsföretag	23	6,9
Grannar	15	4,5
Mäklare	10	3,0
Privata bostadsförmedlare	9	2,7
Okänt	36	10,9
Totalt inkomna ärenden 1992-2003	331	100

Källa: DO:s register; författarens bearbetning.

De flesta anmälningarna gäller hyresvärdar, nämligen hela 52 procent. En djupare analys av ärendena än den översikt som här presenteras behövs för

att kunna veta mer om förhållandena bakom denna eventuella diskriminering. Popoola (2001) har redan uppmärksammat hyresvärdarnas roll i diskrimineringsprocesser i Malmö. I hennes rapport diskuteras den makt som de svenska hyresvärdarna utövar över hyresgästerna. Av DO-anmälningarnas rubricering framgår att problemen gäller ett brett spektrum av situationer. De fall som anmäls rör sig om allt från diskriminering i urvalet av hyresgästerna – en situation som kan lämna människor helt utanför hyresmarknaden – till situationer av trakasserier och vräkning. En viktig aspekt bör också vara om hyresvärden är ett kommunalt bolag, ett privat företag eller en enskild person, vilket inte framgår av rubriceringarna men är fullkomligt möjligt att granska vid en närmare genomgång av ärendena hos DO. Att hyresvärdar kan vara aktiva aktörer i att begränsa invandrade personers positioner på bostadsmarknaden måste ses med stort allvar. Hyresrätten har i Sverige använts som ett socialt rättvisinstrument i syfte att jämna ut bostadsförhållandena. Om många invandrades möjligheter att röra sig på arbetsmarknaden begränsas till hyresrättsmarknaden borde denna åtminstone vara öppen på jämlika villkor. Hyresmarknaden verkar snarare fungera som en spärrvakt i sig för många människor med utländsk bakgrund. Flera studier som fokuserar på dessa förhållanden behövs definitivt.

Bostadsrättsmarknaden – en täppt ventil?

Ett liknande problematiskt förhållande avslöjas av DO:s material när det gäller bostadsrättsmarknaden. Styrelser i bostadsrättsföreningar, men även bostadsföretag, finns bland de 12 procent av anmälningarna som gäller bostadsrättssektorn. Bostadsrättsföreningar är definitivt centrala aktörer, inte minst mot bakgrund av att familjer med utländsk bakgrund under 1990-talet i snabb takt ökat sin närvaro på bostadsrättsmarknaden (Molina 2001). I slutet av 1990-talet fanns utlandsfödda på den svenska bostadsrättsmarknaden i större utsträckning än sverigefödda i alla analyserade inkomstkategorier. Även om omfattningen är klart mindre än vad som gäller för hyresrättsmarknaden, skulle man kunna prata om en relativ överrepresentation av personer födda i utlandet på bostadsrättsmarknaden. En av förklaringarna till detta bör, paradoxalt nog, sökas i den ändrade låneräntepolitiken som är en viktig del i den nya bostadspolitiken. Turner (1999) sammanfattar effekterna av de nedskärningar som genomfördes inom bostadspolitiken i början av 1990-talet, liksom av den samtida lågkonjunkturen, i markant stigande boendekostnader, låg nyproduktion, hög andel lediga bostäder och bestående prisfall på många orter. Med stöd i en genomförd regressionsanalys, hävdar Turner att hushåll i äganderätt efter reformen fick en bostadsutgiftsandel som var 2,4 procentenheter högre än hushåll i hyresrätt. Det motsatta gällde dock för hushåll i bostadsrätt, där utgiftsandelen blev 3,5 procentenheter lägre än i hyresrätt (Turner 1999).

Den bostadspolitiska reformen drabbade dock en stor del av bostadsrättsmarknaden, och särskilt de hus som hade byggts efter 1980. Som ett sätt att klara av de ökade räntekostnaderna höjde de drabbade bostadsrättsföreningarna månadsavgifterna till nivåer som översteg jämförbara hyresrätters månadskostnader. Dessa hade också blivit högre som resultat av de lägre räntesubventionerna. De höga månadsavgifterna gjorde dessa bostadsrättslägenheter mindre attraktiva och priserna för bostadsrättsinsatserna sjönk dramatiskt. I vissa orter i Sverige gick till och med några bostadsrättsföreningar i konkurs. Men det som blev förlust för några öppnade por-

tar för andra. En särskild grupp i samhället såg i bostadsrättsmarknadens ändrade betingelser en möjlighet att erhålla en bostad, vilket tidigare praktiskt taget varit omöjligt utan kapital till en insats. Dessa var familjer med utländsk bakgrund.

Den marknadsekvation som resulterade i nya regler för räntesubventioner för byggnadslån kan i det avseendet beskrivas som en *paradoxens ekvation* (figur 1). De bostadsrättsföreningar som hade byggts under 1980- och 1990-talet, och särskilt de som låg i mindre attraktiva områden i städerna, drabbades hårdast av de successivt slojade räntesubventionerna. Relationen mellan bostadsrättens pris och månadsavgiften blev omvänd jämfört med de tidigare förhållandena.

De högre månadsavgifterna sänkte lägenheternas marknadsvärde och även om månadskostnaderna inte blev billigare så blev lägenheterna därmed mer tillgängliga för hushåll som tidigare haft svårt att samla ihop till en bostadsrättsinsats och som till synes saknade intresse för bostadsrätten som upplåtelseform.

Figur 1: Relation mellan bostadsrätts- och hyresrättskostnader för bostäder byggda på 1980- och 1990-talet före (a) och efter reformen (b)

a) före reformen	
<u>hög insats</u>	= boendekostnad \leq hyresnivåer
låg månadsavgift	
b) efter reformen	
<u>Låg insats</u>	= boendekostnad \geq hyresnivåer
hög månadsavgift	

Tendenserna att flytta in i bostadsrätter kan ha ökat under de senaste åren. När det gäller ett mer långsiktigt intresse bland familjer med utländsk bakgrund för att införskaffa bostadsrätt finns det – för t.ex. bosparare på Riksbyggen – ingen statistik om födelseländer. Det krävs för att kunna göra en uppskattning. I telefonkontakt med Riksbyggens sparkassa kunde det dock konstateras att det inte är ovanligt att personer med utländsk bakgrund ringer och anmäler intresse att börja spara för sig själva och/eller sina barn. Hur personer med utländsk bakgrund förhåller sig till bostadsrätten och hur de bemöts när de påbörjar den rutinmässiga vägen till en sådan finns det ingen samlad information om.

Det finns inget som tyder på att invandrade personers bostadspreferenser skulle skilja sig från de preferenser som personer födda i Sverige i allmänhet uppvisar. I studien Stadens rasifiering från 1997 redogörs för en intervjuundersökning bland personer med utländsk bakgrund i Uppsalas förort Gottsunda. Den visar att värderingarna och förväntningarna när det gäller boende i stora drag är desamma som gäller för befolkningen i övrigt. Intervjuundersökningen visade att skillnader i åsikter och värderingar kring boendet var större inom den egna etniska gruppen än skillnaderna längs variablerna kön, klasstillhörighet och ålder. Med andra ord hade varken

iranier, chilensare eller svenskar något etniskt unikt att säga om sitt boende. Den ideala boendeformen var genomgående, för nästan alla intervjuade, »ett hus med trädgård« (Molina, 1997).

För flera av de intervjuade var dock tanken på att köpa en bostadsrättslägenhet i flerbostadshus främmande. Det uppfattades som något ologiskt att köpa en lägenhet, ofta för en stor summa pengar, för att sedan fortsätta betala »hyra«, vilken dessutom ofta var högre än vanliga hyror. Så tyckte bland andra Sima från Iran (hennes familj tillhörde medelklassen). En bostadsrättslägenhet ingick inte i hennes planer om framtidsbostad. Hon förklarar varför.

(...) För att jag tycker att det är konstigt att betala en hyra som oftast är högre än den som man betalar för en vanlig hyresrätt, samtidigt som man måste betala en stor summa i förväg. Jag förstår inte vad som är meningen med bostadsrätt. Om man kan köpa ett radhus eller en villa som bostadsrätt, då tycker jag att det är okej. Men att köpa en lägenhet tycker jag är konstigt.

Det måste, enligt Sima, finnas andra fördelar än att »bara inneha« en bostadsrätt för att man ska vara beredd att acceptera högre boendekostnader än vad man gör för närvarande. En sådan fördel är till exempel möjligheten att flytta till småhus. Sima bekräftar detta genom att berätta att hon kan tänka sig att bo i ett radhus i en bostadsrättsförening,

Ja det är min dröm att kunna köpa en bostadsrätt i framtiden. Den skall vara i form av villa eller ett radhus med en liten trädgård där barnen kan leka. (...) Om det skulle vara en villa skulle den inte vara så himla stor, med tre sovrum och ett extra rum som man kan använda som gästrum och kunna sitta där på kvällarna och titta på tv. Gärna en stor trädgård med fina träd och gärna ett litet äldre hus, inte så modernt.

Detta dubbla budskap tyder på att bostadsrätten i sig inte är det som upplevs som attraktivt, utan det är snarare de möjligheter som associeras till just denna upplåtelseform som tilltalar. En upplevd fördel kan vara möjligheten att få en bättre social miljö genom att flytta till ett bostadsrättsområde. Parvaneh bodde vid intervjutillfället i ett bostadsrättsparhus. För henne spelade boendet en viktig roll för det sociala umgänget och reproduktionen av klasskillnader. Hon tyckte att den boendeform hon och hennes familj hade var den ideala just med tanke på ett bra socialt liv:

Från början när vi flyttade till Sverige hade vi hela tiden hört att det inte fanns några klasskillnader i det svenska samhället. Men så var det inte. Var man bor bestämmer ens klassnivå, man tenderar att umgås med vissa personer, barnen umgås med vissa barn, barn som bor på Stenhammarsvägen [ett höghusområde från miljonprogrammet] går i samma skola och samma simhall som våra barn på Malmabacke [en bostadsrättsförening med blandade hustyper]. Barn som bor på Norbyvägen [ett villaområde] har andra resurser som andra barn på

Malmabacke och Stenhammarsvägen inte har. Så jag tycker att bostad är avgörande för livskvalitet.

Parvaneh, som många andra, tyckte att bostadsområdet var en viktig integrationsarena. För henne var språkinlärning och träning via socialt umgänge med infödda personer en viktig faktor i integrationsprocessen. Detta kunde man, enligt Parvaneh, inte få i ett område där den stora majoriteten av befolkningen hade sina rötter i andra länder än i Sverige. Brister i språkkunskaper bland personer som invandrat från andra länder skulle bero på »dåliga kontakter mellan svenskar och invandrare«, menade Parvaneh.

Men framför allt handlar det om ett demokratiskt problem. Möjligheten att välja ett boende i linje med de egna preferenserna och behoven kan inte reserveras för de som har råd och ännu mindre för de som har »rätt etnicitet«. Anita, en annan intervjuperson, hade också medelklassbakgrund men bodde i en stor bostadsrätt i Södra Gottsunda. Vid intervjutillfället hade Anita bott i Sverige i 14 år, hade en bra ekonomisk situation, och i Iran hade hon tillhört övre medelklassen. De kunde »välja« ansåg hon, och köpte en bostadsrätt. Det var för henne ett bra sätt att stanna kvar i det område hon ville bo i. Genom att köpa en bostadsrättslägenhet kunde hon med andra ord välja läge och storlek på lägenheten.

Men bostadsmarknaden lär inte erbjuda några lätta vägar att gå för den som vill vända utvecklingen mot ett allt mer segregerat boende, som gäller för personer med utländsk bakgrund. En aspekt som inte har uppmärksamats tillräckligt i diskussionerna om tänkbara strategier för att motverka den tilltagande etniska segregationen, är upplåtelseformens roll i segregationsprocesserna. Det finns tecken på att bostadsrätten som upplåtelse- och boendeform kan bidra till en positiv förändring mot ett etniskt blandat boende. Denna fråga borde ägnas en närmare granskning i framtidsvisionerna för boendet i Sverige. Personer med utländsk bakgrund verkar – så fort möjligheterna öppnar sig – vara benägna att använda sig av bostadsrätten som ett sätt att påverka sin egen boendesituation. Det behövs mer kunskap om de mekanismer som sätter spärren respektive öppnar möjligheter för de människor som vill träda in på denna del av bostadsmarknaden. Detta gäller såväl bostads- och bolånesidan som attityder från samhället. Det finns inget som tyder på att denna boendeform skulle vara mindre attraktiv för invandrade familjer än för övriga svenskar. Därför är en granskning av den anmälda förekomsten av etnisk diskriminering på bostadsrättsmarknaden angelägen. Om bostadsrätten har varit en ventil för en stängd bostadsmarknad för personer med utländsk bakgrund i Sverige, är det allvarligt att diskriminerande aktörer hos bostadsrättsorganisationer kan agera som dörrhållare i en sådan öppningsprocess.

Att motverka etnisk diskriminering i boendet

Flera är de nivåer där diverse åtgärder kan verka mot förekomsten av etnisk diskriminering i boendet. I nedanstående tabell sammanfattas några tänkbara åtgärder. Åtgärderna kan påverka flera nivåer samtidigt och kan på samma sätt behöva en koordination mellan olika beslutsfattande nivåer. Ett exempel är de föreslagna bostadssubventionerna för urban utveckling och förnyelse av bostadsområden. Dessa genereras från den nationella nivån men tillämpas av bostadsföretag och kommuner som befinner sig på den lokala nivån. Även en anpassning av de regler som gäller för att skaffa bostadslån skulle på liknande sätt medföra konsekvenser på flera nivåer, ända till individerna och hushållen.

Tabell 7 Att motverka etnisk diskriminering i boendet i Sverige – en mall för strategiska åtgärder

Påverkbara Nivåer	Åtgärder riktade till bostadsområden	Stads-/regionbaserade politiska åtgärder och vardagspraxis	Nationell politik
Individnivå	<ul style="list-style-type: none"> Bostadssubventioner för urban utveckling och förnyelse av bostadsområden. Åtgärder som underlättar hushållens tillgång till »vita öar« i boendet. T.ex. lån och bostadsbidrag. 	<ul style="list-style-type: none"> Investeringar i stadsförnyelse och urban utveckling. Räntesubventioner för bostadsföretag. 	<ul style="list-style-type: none"> Kriminalisering av etnisk diskriminering i boendet. Räntesubventioner. Granskning och sanktionering av stigmatiserande representationer av personer och bostadsområden i massmedier och andra samhällsaktörer. Skydd av hotade familjer och individer.
Kollektiv	<ul style="list-style-type: none"> Urban Development Programs (UDPs) Renovering av hus; förbättring av den fysiska och sociala miljön i bostadsområdena. 	<ul style="list-style-type: none"> Bostadsproduktion som strävar efter att motverka segregation (blandat boende, allas tillgång till alla bostadsområden, etc.) Mobilisering mot etnisk diskriminering genom diverse informationskampanjer. 	<ul style="list-style-type: none"> Mobilisering mot etnisk diskriminering genom diverse informationskampanjer. Antirasistiska utbildningsprogram för aktörerna på bostadsmarknaden.
Särskilda grupper	<ul style="list-style-type: none"> Urban Development Programs (UDPs). Utbildningsprogram för <i>empowerment</i> i boendet. Grannskapsmobilisering för lokal utveckling. Etablering av partnerskap och lokala nätverk för multi-etnisk inklusion och hållbar lokal utveckling. 	<ul style="list-style-type: none"> Mobilisering mot etnisk diskriminering genom diverse informationskampanjer. Etablering av partnerskap och lokala nätverk för multi-etnisk inklusion och hållbar lokal utveckling. 	<ul style="list-style-type: none"> Positiv särbehandling av särskilt underordnade grupper (etniska, religiösa eller sociala minoriteter) på bostadsmarknaden (t.ex. speciella finansiella program, förtur i vissa bostadsprojekt m.m.). Räntesubventioner, särskilda lån och andra åtgärder som möjliggör för diskriminerade grupper att få tillgång till »stängda« områden, s.k., »vita öar«.

Slutsatser

Svaret på frågan vem som skapar segregation och genom vilka mekanismer, är tyvärr varken kort eller enkelt. Många aktörer och processer ligger bakom produktionen och reproduktionen av ett ojämlikt boende. När politiker och praktiker åberopar »invandrarnas« ansvar för de omfattande processer av etnisk boendesegregation som kännetecknar de svenska städerna, tyder det på att de anammat en snäv och förenklad bild av ett mycket komplext fenomen. Konsekvenserna av sådana förklaringar som undviker att befatta sig med långa historiska förlopp av diskriminerande institutionell praxis, med gamla nyanpassade rasistiska ideologier, och med en segregationistisk bostadspolitik kan dock vara allvarliga. Den förklaringsmodell som väljs för att förstå mekanismerna i bostadssegregation kommer, vilket hävdats i detta bidrag, att utgöra ramen för vilka åtgärder som skall vidtas, vilka resurser som skall tillsättas och vilken politik som skall råda.

Om den accepterade förklaringsmodellen till segregationen lägger skulden på de segregerade människorna och deras »fria val«, som den kulturrelativistiska modellen förespråkar, eller på samhällets tunga ekonomiska strukturer i form av klasskillnader, finns det väldigt lite som en politisk styrning, som gör anspråk på att vara demokratisk, kan göra åt problemet. En bieffekt är att många av de människor som utpekats, tror att det är deras fel att det finns segregation och att det är de själva som skapat »problemet«. De som verkligen har möjlighet att göra något åt missförhållanden förknippade med den ojämna fördelningen av bostäder i skilda delar av de svenska städerna, får aldrig tillfälle att agera eller behöver aldrig ta sitt ansvar. Det är därför denna verklighet, om än invecklad och mångfacetterad, måste förstås på ett mer djuplodande plan. Som flera postkolonialister hävdar blir den totala koloniseringen fullkomlig när de koloniserades undermedvetna nås av de koloniserande diskurserna. Det är just detta som händer i de svenska förorterna idag. När de människor som bor i dessa områden själva använder sig av dominerande diskurser för att beskriva och förklara sin egen situation har ett slags mental kolonisation inträffat. Det är ett komplext socialpsykologiskt fenomen när frustrationen vänds emot en själv i stället för mot de mekanismer och strukturer som begränsar det individuella handlingsutrymmet. Det gäller när man själv inte inser att alla ens försök att förändra bostadssituationen, genom att förbättra den sociala miljön, byta bostad eller bostadsområde, inte hjälper. Eller när man inte ser att »den egna viljan« inte kan motstå de institutionella och vardagliga diskriminerande handlingar som styr de egna bostadsförhållandena. När man inte inser att man inte själv eller kollektivt har makten över det man representerar, utan att det är massmedier, politiker och de som bor bekvämt någon annanstans som har denna makt, då har en självdestruktivitet satts i gång. Om det inte är omständigheternas fel, vems fel är det då?

Diskriminering i boendet har inte varit ett särskilt uppmärksammat ämne vare sig i forskningen eller politiken. En viktig förklaring till bristen på intresse för diskrimineringsdimensionen är att det är en individcentrerad uppfattning som dominerar i debatterna kring en ojämn fördelning av resurser i boendet. Etnisk diskriminering på bostadsmarknaden utgör ett svårt fält att ta itu med. Förloppen kan vara långvariga och svåra att urskilja. En misstanke om diskriminering räcker inte för att väcka åtal. Ibland dröjer till och med själva insikten om att man har blivit diskriminerad eftersom den

diskriminerande handlingen sällan sker på ett uttalat sätt; få om ens någon säger »jag hyr inte ut till dig för att jag inte gillar invandrare«. Oftast är det till och med svårt att förstå att man blivit diskriminerad och man kan fråga sig hur ofta inte ens själva offret för diskrimineringen kan sätta ord på det som hänt. 2000-talet kan dock bli en viktig milstolpe i svensk politisk historia. Frågan om etnisk diskriminering och rasism i olika sfärer av samhällslivet har börjat tas på allvar både i Sverige och inom EU.

Referenslitteratur

- Andersson, Roger, 1997, »Att bo i skilda världar« I SIV, *Mångfald och ursprung*. Rapport från ett multietniskt Sverige.
- Andersson, Roger, 1998, *Segregering, segmentering och socioekonomisk polarisering. Stockholmsregionen och sysselsättningskrisen 1990-95*. PFI rapport nr 2/98.
- Andersson, Roger, 1999, »Segregationens Sverige«. I SOU 1999:8 *Invandrarskap och medborgarskap*.
- Andersson, Roger, 2002, »Boendesegregation och etniska hierarkier«. I: Ingemar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red) *Det slutna folkhemmet – om etniska klyftor och blågul självbild*, s. 94-114. Agoras årsbok 2002. Stockholm: Agora.
- Andersson, Roger & Molina, Irene, 1996, »Etnisk boendesegregation i teori och praktik.« I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande.
- de los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats, 2002, *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige*. Integrationsverkets rapportserie 2002:13.
- Ericsson, Urban, Molina, Irene & Ristilampi, Per Markku, 2002, *Miljöprogram och media – Föreställningar om människor och förorter*. Integrationsverket och Riksantikvarieämbetet.
- Essed, Philomena, 1991, *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage.
- Gilroy, Paul, 2002, *Between camps, race, identity and nationalism at the end of the colour line*.
- Johansson, Susanne & Molina, Irene, 2002, »Kön och ras/etnicitet i rumsliga identiteters konstruktioner«. I de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: ATLAS.
- Johansson, Christina & Lappalainen, Paul (2004) *Executive Summary. Discrimination based on Racial or Ethnic Origin*, Sweden. Report presented to the EU Community Action Programme to Combat Discrimination, 30th June 2004.
- Mattsson, Katarina & Tesfahuney, Mekonnen, 2002, »Rasism i vardagen«. I Dahlstedt, Magnus & Lindberg, Ingemar (red.) *Det slutna folkhemmet*. Agoras årsbok 2002.
- Molina, Irene, 1997, *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Doktorsavhandling Uppsala universitet Kulturgeografiska institutionen. Geografiska regionsstudier nr 32.
- Molina, Irene, 2000, »Bostadsrätten och det nya Sverige – en uppsats om etniska minoriteter på bostadsmarknaden«. I Malmberg, Bo & Sommestad, Lena (red.) *Bostadsrätten i ett nytt millennium*. Uppsala universitet, Institutet för bostadsforskning, Forskningsrapport 2000:3.
- OECD – Territorial Development, 1998, *Integrating Distressed Urban Ar-*

eas. Paris: OECD.

Popoola, Margareta, 2001, »Hyresvärdarnas inflytande över segregationen«. I Magnusson, Lena (red.) *Den delade staden*. Umeå: Boréa.

Pred, Allan, 2000, *Even in Sweden. Racism, racialized spaces and the popular geographical imagination*. Berkeley: university of California Press.

Pripp, Oscar, 2002, »Massmedierepresentationer av förortsinvånare, med fokus på fittjabor«. I Ramberg, Ingrid & Pripp, Oscar (red.) *Fittja, världen och vardagen*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

SOU 1975:51 *Bostadsförsörjning och bostadsbidrag*. Slutbetänkande av boende- och bostadsfinansieringsutredningen. Stockholm.

Turner, Bengt, 1999, »Bostadspolitikens blindade fläckar – om de fördelningspolitiska verkningarna av den förda politiken«. I *Boinstitutets årsbok 1999. Systemskifte i bostadspolitik?* Bengtsson, Bo & Sandstedt, Eva (red). Boinstitutet.

Wadstein, Margareta

Statistiska databaser

STATIV

DO:s databaser om anmälda fall av etnisk diskriminering i boendet.

